

ISMERTETÉSEK. BÍRÁLATOK.

Die Erzählung von Apollonius aus Tyrus. Eine geschichtl. Untersuchung über ihre lat. Urform und ihre späteren Bearbeitungen, von *Elimar Klebs.* (Berlin, G. Reimer, 1899. XII + 532 l. n. 8-adr.)

Rég nem olvastam tudományos munkát nagyobb gyönyörűséggel, mint a czimben jelzettet, a melyben két, egymással ritkán találkozó jeles tulajdonság egyesül: az aprólékos gonddal végzett lelkiismeretes kutatás, és az ennek eredményeit plasztikus képpé kidomborító előadás elevensége.

Az Apollonius-novella mindenkép kimerítő tárgyalása kétségtelenül az összehasonlító irodalomtörténelem egyik legvonzóbb, de egyúttal legnehezebb feladata. E feladat megoldására irányuló kísérleteknek eddig sem voltunk szűkében, s csak nem rég is több ily tárgyú munkát jelent meg, a melyek azonban sem teljesség, sem módszer tekintetében meg sem közelítik Klebs könyvét. *Singer* ily tárgyú dolgozata (Halle, 1895) a szerző saját bevallása szerint is csak töredékes. Azonban nem ez épen a fő hibája, hanem a módszernek lépten-nyomon érezhető fogyatékoságai, a mikre Klebs elég gyakran kénytelen vajmi kemény, de mindig igazságos kritikával rá mutatni. *Smith* Albert H. nem rég megjelent munkája (Philadelphia, 1898) csupán elődeinek dolgozatain alapuló értéktelen compilatio.¹ Komoly szükség volt tehát a tárgynak egy oly alapos és ha nem is mindenkép kimerítő, de eddigelé mindenesetre a legteljesebb és legbehatóbb feldolgozására, a minő a Klebsé.

A szerző eleinte a *Historia Apollonii* eddigi, sok tekintetben kifogásos szövegkiadásai helyébe akart mindenkép kielégítőbbet, a teljes kézirati anyag kritikai megrostálásán alapulót állítani, s ebből a szándékból kiindulva járta végig a kutatás hosszú és fárasztó útját. E közben mind szélesebb körre terjesztvén ki vizsgálódásait, az eredetinek majdnem összes közvetlen vagy közvetett származékait, de mindenesetre valamennyi fontosabb feldolgozását felölelte. A szövegkiadásról azonban egyelőre lemondott, minthogy az időközben megjelent Riese-féle 2. kiadás (Lipcse 1893) már mégis csak valamivel tűrhetőbb.

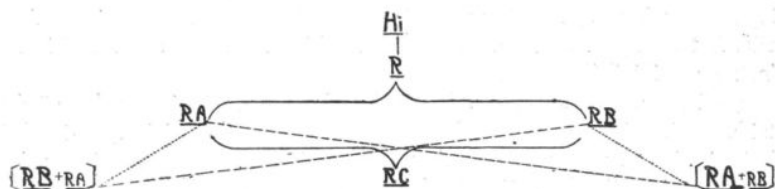
Az igazán világirodalmi érdekű tárgy, a mely magyar vonatkozásainál fogva a mi figyelmünket is nagy mértékben felhívja, úgy vélem,

¹ Meg nem érdemlett elismerésben részesítette Kropf Lajos a Bp. Szemle 1899. évf. IV. köt. 455. lapján.

igazolja, hogy a róla eddig legalaposabban szóló könyv tartalmát e folyóirat lapjain behatóbban ismertessük. Ezzel legalább elejét vesszük talán annak, hogy a kik nálunk a mi Apollonius-népkönyvünkkel és a belőle származó népmesei változatokkal foglalkozni akarnak a jövőben, — mint már ily tárgyú dolgozatoknál, sajnos, többször megesett, — rég meghaladott téves álláspontokon vesztegeljenek és ilyenekről hamis következtetésekre jussanak.

Klebs munkája czéljához képest a már czimében is kifejezett két főrésze oszlik. Az elsőben az antik novella *szöveghagyományát* vizsgálja, a másodikban pedig ennek közvetett vagy közvetetlen, közép- és újkori *feldolgozásait* veszi tárgyalás alá. A feladat első része kétségtelenül a nehezebb, de minket itt ez kevésbé érdekelvén, annak csak legvégső és legfontosabb eredményeit összegezzük egész röviden.

Klebs a Historia összes eddig ismeretessé lett kéziratait átkutatta, a melyeknek a száma meghaladja a 60-at.¹ Csakis ily széles alapon juthatott el szigorú philologiai módszere mellett odáig, hogy a kéziratokat világosan feltetsző családokba csoportosítsa. A szövegkritikai vizsgálat eredménye nála az, hogy az eredeti Historia (*Hi*), a mely nem maradt fön, egy későbbi keresztény átdolgozás (*R*) kétféle szerkezetében (*RA*, *RB*), majd e kettőnek többrendbeli keverék-alakúlaiban jelenik meg. A kéziratok szétágazó családfájának a törzsből közvetlenül kisarjadt legközelebbi származékai tehát schematikusan így ábrázolhatók:

Az *RC*-vel jelölt keverékalkulatok ezeknek csak egyik típusát képviselik, a mely mellett két másféle rendbeliek is vannak. Mig tudniillik *RC* azokat jelzi, melyekben *RA* és *RB* szerkezet körülbelül egyenletesen elegyül, addig a többieknél részben *RA*, részben *RB* a túlnyomó. Minket közelebről csak az *RA+RB* képletben feltüntetett arány szerint elegyült szerkezetek egyik csoportja, a Welser kiadásában képviselt redactio érdekel, mert ezen alapúl a *Gesta Romanorum* 153. fejezete, mely további származékok újabb kiindulópontja, s ennyiben a *magyar széphistoriának* (Kolozsvár 1591) és az ezzel összetüggő további alakulatoknak is a legközelebbi őse.

A *Gesta Rom.* szerkezetét újabb elágazás törzsének kell vennünk. De ennél sem oly egyszerű a dolog, mint a tárgyat csak felszínén érintő eddigi munkálatok alapján vélni lehetett. Klebs a kérdés e részébe

¹ A budapesti Apollonius-kézirat (Nemz. Múz. 4. sz. lat. codex) a Klebsnél φ -vel jelölt werdeni töredék, a mely az *RA* szerkezet származékainak *Ra* csoportjába tartozik. Pontos collatióját Klebs P. Thewrewk Emilnek köszöni (52. l.).

is tisztább világosságot vet, midőn a vulgaris szöveg 153. fejezetén kívül (*Gv*) és a Singer könyvében nem egészen kifogástalanul közölt kézirati szöveg mellett (*Gc*), mely a Gesta egy XIV. századi colmari codexében maradt fenn, még egyéb, e csoporthoz tartozó szerkezetek nyomait mutatja ki, a belőlük folyt átdolgozások elemezése révén. A Gesta Rom. vulgaris szövegének egyik igen elterjedt mellékalakjára is (*gv*) ő hívja föl először, szélesebb körben a figyelmet, habár tőle függetlenül magam is rá jöttem és legutóbb rá is mutattam e két nevezetesebb betoldással bővült szerkezetre, a mely a Gesta néhány hely és év nélküli és 1480-on inneni összes datált kiadásaiiban ismétlődik.¹

A bonyolódott szövegkritikai vizsgálatok után Klebs a Historia irodalomtörténeti érdekű kérdéseinek tárgyalására tér át. Itt mindenekelőtt (191. l.) azt a két kérdést veti föl: 1) vajjon az összes változatokból rekonstruálható *R* átdolgozás, a mely határozottan keresztény szellemben történt, *latin*, vagy *görög* eredetű alapul-e? 2) mely korból való az eredeti?

Azoknak a nézetét, a kik (mint Haupt és Thielmann) az antik és keresztény elemek szervesen összekeverését mutató *R* szerkezetet tartják az eredetinek, Klebs teljesen mellőzi, minthogy e feltevés mellett számbavehetőbb bizonyítékot úgy sem igen lehet felhozni. Rohde, a ki a görög regényről szóló munkájában (413. l.) a Historia görög eredetiből való származása mellett foglalt állást, főleg annak az ismert görög regényekkel egyező meseszövéseire, kalandjaira, szóval belső szerkezetére alapította nézetét. A történet görögös szólásmódjait, melyekre Riese kellőnél többet épített, Rohde nem érdemesíti arra, hogy a maga feltevésének alapjai közé sorozza.

Klebs a történetben előforduló pénznemek (ezekre már Christ utalt), feliratok, antik szokások és egyéb archaeologiai vonatkozású részletek alapján meggyőző érveléssel mutatja ki, hogy az *R* szerkezet alapjául szolgált *Hi latin eredeti* alkotás² és nem görögből készült fordítás volt; hogy ez az eredeti, még tisztán pogány szellemű szerkezet a Kr. u. IV. századnál mindenestre régebb s valószínűleg a III. század első feléből való; továbbá hogy a keresztény szellemben történt *R* átdolgozás, a melyből valamennyi későbbi szerkezet és ezek számos kézirati változatai és egyéb származékai erednek, alighanem az V. századból való, a mi mellett egyebek közt az is szól, hogy a X. századból már ezen *R* szerkezetnek *RA*, *RB*, *RC* sőt még két más változata is ismeretes. A *Hi* ismeretlen szerzőjének hazájáról bizonyosat ugyan nem lehet megállapítani, de Klebs a latin irodalomban való jártasságából, latin feliratok utánzásából, saját szerű római számítás mód használatából valószínűnek tartja, hogy a nyugati birodalom miveltségi körében élt.

¹ E. Philol. Közl. 1900. jan. füzet: »Interpolationes recentissimae Historiae Apollonii.« S már előbb Haller-féle Gesta fordítás kiadásában (Régi Magyar könyvtár 18.) 406. l. 31. jegyz. és 408. l. 37. jegyz.

² Természetesen ezért nem tagadja görög minták behatását. De legalább s annyira eredetinek tartja a Historiát, mint a vele nagyon kívánczó párhuzamba helyezhető Apuleius-féle regényt.

A keresztény átdolgozóról ez már bizonyos, sőt az is valószínű, hogy itáliai volt (227. l.).

Ez ismertetés szűkre szabott keretei nem engedik, hogy a szerzőt bizonyításainak messzire elágazó, számos részletkérdésre kiterjedő, de mindig érdekes és tanulságos útjain kövessük. Egy részletet azonban mégis ki kell emelnünk, minthogy az Apollonius-rege eddigi irodalma alig részesítette kellő figyelemben. Pedig épen ez is azon momentumok közé tartozik, a melyekből a *Hi* latin eredetű volta legalább is valószínűnek tetszik.

Az Apollonius-rege két, eredetileg egymással aligha összefüggő szálból font elbeszélésének egyik, mindenesetre a leghatásosabb ellentét köré bogozott csomójáról van itt szó. Ez ama keresett és inkább római, mint görög izléssel kiélezett helyzet, a melybe Tharsia, a szüleitől elszakadt leány kerül. A bordélyházba vetődött, de annak szennyétől nem érintett leány szűzies tisztasága már a rhetor Seneca tanúsága szerint is egyik kedvelt tárgya volt a szónokiskolák vitagyakorlatainak. Hogy ezek a római vígjáték közhelyeiből is szívesen merítették tárgyukat, azt Klebs (303. l.) csak futólag érinti, egyúttal annak a lehetőségét is megemlítvén, hogy az átvételt sok esetben közbenső novellisztikus feldolgozások is közvetíthették. Ezek ugyan görög forrásokon is alapulhattak; hisz a római vígjáték is jórészt ilyeneken élőködött. De mindenesetre figyelembe veendő jelenség, hogy az Apollonius-rege egyik legfordulatosabb motivuma, melynek az még későbbi korokban is nagy népszerűségét, hanem is épen kizárólag, de kiváló mértékben köszönhette, már jóval a *Hi* előtt kerekded római feldolgozást ért. Seneca Controversiái közül ugyanis az egyik (1, 2) a következő:

Kalózok elrabortak s idegen városba hurczoltak egy hajadont, a ki itt nyilvános árverésen egy bordélyház-tulajdonos kezébe kerül. Szobája ajtajára kifüggesztik szüzessége árát; számosan csődülnek látására, de valamennyien bevallják utóbb »tamquam ad prostitutam uenisse, dum tamquam a sacerdote discesserint« (17. §). Mert mindenkit meghatottak a leány könyei és keserves sorsának elbeszélése, s minden látogatója »plus ad seruandam pudicitiam contulit, quam quod ad violandam attulerat« (20 §). Csak egy durva katona kísérli meg, hogy erőszakot tegyen rajta; ezt megöli s e miatt törvényszék elé kerül. Felmentő ítélet után hazájába jut s ott papnővé lesz.

A történet vége ugyan más, mint a Historiában, de az eset lényeges része annyira egyező az Apollonius leányáéval, hogy a kettő közötti összefüggés nem is szorúl az apróbb részletek egyeztetésére. Pedig ilyenek is akadnak, még a két szöveg szavaiban is, a mint Klebs párhuzamos idézeteiből kitészik.

Érdekes e találkozásban, annak a *Hi* gyanítható eredetijére világot vető oldalán kívül az is, hogy épen az idősb Seneca egy helyével kerül párhuzamba az Apollonius-rege egyik legnevezetesebb motivuma. Seneca Controversiái közül ugyanis számosat dolgozott fel különféle példatáraiban novellisztikus alakba öntve a későbbi középkor. Sűrűn

találkozunk velük kivált a Gesta Romanorumban, a melybe, mint tudjuk, az Apollonius-rege egyik szerkezete is átmert.

Könyvének első, jóval terjedelmesebb részét Klebs a Historia irodalmi becének és az elbeszélő műfajok fejlődési sorában elfoglalt helyének meghatározásával fejezi be. Finom élű fejtegetéseinek eredményeiből csak a végső következtetést iktatjuk ide.

»Elbeszélésünknek, úgymond, az ókori irodalom történetében az biztosít nevezetesebb helyet, hogy benne látjuk második példáját annak a hatásnak, a mit a sophistika a latin elbeszélő művészetre gyakorolt. Apuleius (kitől az első példa való) hasonlíthatatlanul nagyobb tehetség, mint az Apollonius szerzője,¹ de ő művének tárgyában teljesen a görögök utánzója. Megengedtük ugyan az imént, hogy a Hist. költője is görög példák után indult elbeszélésének tartalmában. De még e be nem bizonyítható feltevés mellett is megáll az a tételünk, hogy Apuleiusnál sokkal többet köszön római műveknek. A sophistika alaki és aesthetikai elveit s csak korlátozott mértékben követte. Így sikerült neki az összes többi sophistikus elbeszélővel ellentétben az, hogy hősei a meleg érzés egyszerű, őszinte hangját is eltalálják közben-közben.« S éppen ebben látja Klebs a könyvecske világirodalmi nevezetességre jutásának és későbbi nagy népszerűségének főokát.

Ennek a szinte páratlan népszerűségnek a feltüntetésére szánja a szerző könyve második részét, a hol a Historia középkori és újabb feldolgozásait veszi rendre.

A sort a Gesta Apollonii nyitja meg, melyet Haupt még Walafrid Strabonak, a tudós reichenauai apátnak (megh. 849) tulajdonított, a mit már Dümmler megczáfolt; de ő is legalább Walafrid valamely közvetlen tanítványát tartja a 792 leoninus hexameterből álló töredék szerzőjének. Ebert szerint, a kit itt Klebs követ, e minden költői érzék nélküli, iskolás ízű verselmény a X. században, az Ottók korában keletkezhetett.² Forrása az RB szerkezet valamely kézirata, még pedig teljesen az a szöveg, a mely a leideni codexben (Voss. lat. Fol. 113) maradt fenn. A töredék bőbeszédűségéről fogalmat adhat, hogy a 769. versnél még csak a Hist. 8. fejezetéig, tehát az egésznek nem egészen az $\frac{1}{9}$ -éig jutott el az átdolgozó.

A latin feldolgozások másodikika *Viterboi Gotfriedé*, Pantheonjának (1186—1191) 11. darabjában. A hohenstaufer császárok egykori udvari káplánja, ki viterboi plébános korában, élte alkonyán irogatta össze mesékkel dúsan átszótt világkrónikáját, ennek az Apolloniusról szóló részét az RC szerkezet valamely szövege alapján szedte versbe. (Gotfried munkája, melyet ő maga három különféle kézirati szerkezetben adott közzé, a régibb Memoria Saeculorum átdolgozása és két, többnyire rimelő hexameterrel egy pentameterrel kapcsoló szakokban van írva.) Gotfried a Hist. előtte volt szövegén rövidített és több helyütt önállón változtatott. Munkája

¹ Itt ugyan számbaveendő az a rettenetesen megromlott s az eredetitől vajmi különböző alak, a melyben a Hist. reánk maradt.

² Már a X. és XI. század mesgyéjén kommentálták is (Froumund reichenau glosszái 1000 tájáról valók) a benne előforduló ritka szók miatt.

a középkorban való nagy elterjedtsége folytán nemcsak némely későbbi átdolgozásra, de még a Hist. egyes latin kézírataira is kimutatható hatással volt.

A Carmina Burana (Schmeller kiad. 53. 1.) egy rövid verses feldolgozását csak futólag érintve, megemlíti Klebs a Vincentius Bellocensis »Speculum historiale«-ja tartalomjegyzékébe felvett, de legalább a nyomtatott kiadásokból hiányzó fejezetet is, a melynek »in fine quarti libri« kellene lennie. Erre nézve a Speculum kézíratait lenne érdemes egybevetni.

Időrendben a *Gesta Romanorum* Apollonius-fejezete következik, a melynek kapcsán Klebs e nevezetes középkori gyűjteménynek szövegkritikai tekintetben teljesen elégtelen eddigi kiadásaira méltán hívja fel a figyelmet.¹ Egyben a legrégebb nyomtatott kiadások bibliographiájához is becses helyreigazításokkal járúl, a melyekről már megemlékeztem az Egyet. Philol. Közl. 1900: 215. lapján. Hosszasabban időzik a szerző ennél a szerkezetnél, a mit érthetővé tesz az a körülmény, hogy a Hist. e szövege számos későbbi feldolgozás alapjául szolgált.

Ezeket nem tárgyalja valamennyit ugyanazzal a részletességgel, hanem közülük csak a három legrégebbet, a német és a hollandi népkönyvet és a G. R. illető fejezetének legrégebb francia fordítását, továbbá a valamivel ifjabb angol átdolgozást taglalja tüzetesebben.

A német népkönyv *Steinhöwel* először 1471-ben nyomtatott munkája s benne a G. R. prózai szövegével egybeforrott a Viterboi Gotfried verses átdolgozása. A németalföldi népkönyv (Delft 1493) a G. R. hollandi fordításából (Gouda 1481) van véve s ennek szövegétől csupán csekély eltéréseket mutat. A legrégebb francia feldolgozás a Párisban először 1521-ben nyomtatott Violier 125-fejezete s az imént már említett interpolált G. R. szövegen (*gv*) alapúl, ép úgy, mint a Twine-féle angol fordítás (első kiad. London 1576).

A skandináv feldolgozások elseje, a dán népkönyv, mely a XVII. századból való több kiadásban ismeretes, még részletesebb vizsgálatra vár, a mit Klebs tán azért nem végzett el maga, hogy az utána jövőeknek is maradjon még némi tenni valójuk. Ezen kívül dán nyelven van az Apollonius-regének még egy népballadai feldolgozása is (Svend Grundtvig, Danmarks Gamle Folkeviser II, 466—469.) A dán népkönyvnek továbbá két kézírati *izlandi* verziója van a British Museumban, melyek elseje a XVII. század második feléből való, a második pedig ennek 1770. évi, több változtatással készült másolata. Valószínűleg a dánnak átdolgozása a svéd népkönyv is, melynek több évszám nélküli kiadásán kívül egy az 1642. évből való is ismeretes, nem említvén az újabbakat.

A szláv feldolgozások alapja, a cseh népkönyv, még a XIV. századból származik s több rendbeli forráson alapszik. Ezt követi az a lengyel fordítás is, a mely a G. R. 39 fejezete között az Apollonius-regét

¹ 350 l.: »Eine kritische Untersuchung dieses Textes der Apollonius-Erzählung wird dadurch sehr erschwert, dass wir bisher keine Ausgabe der G. R. besitzen, die auch nur den allerbescheidensten wissenschaftlichen Ansprüchen genüge.« S ez itéletét a következőkben alaposan megokolja.

is közli a 3. gyanánt; a lengyelen alapszik az orosz Gesta-fordítás, és ennek illető fejezetéből népkönyv alakjában külön is megjelent az Ap. története. A cseh népkönyvet és származékait illetőleg, a melyek még mind a G. R. Apollonius-szövegének csoportjába tartoznak, Klebs Singer munkájára hivatkozik, a ki szintén csak mások közvetítésére volt utalva könyvének e részében. Itt tehát a részletkérdések még némi ellenőrzésre szorúlnak, s nem fogadhatjuk el a szerzőt mindenben oly megbízható kalauznak, mint monographiája többi fejezeteiben. De a lényeges dolgokban itt is bátran indulhatunk utána, mert forrásainak lelkiismeretes megjelölése és velők szemben is mindig érvényesülő kritikai észlátása ott is, a hol nem hivatkozhatik a saját kutatásai eredményére, hanem a másokéit kénytelen felhasználni, megóvják őt a helytelen vagy elhamarkodott következtetéstől.

A magyar széphistoriát illetőleg, a mely szintén a G. R. csoportjába való, ugyancsak Singerre utalva, csupán a bibliographiai adatok felemlítésére szorítkozik (383. l.) Klebs.

Sokkal részletesebben tárgyalja már a következő fejezetekben a spanyol, francia, olasz, közép- és új-görög, angol, német és németalföldi feldolgozásokat, a melyekre nézve már nem szorúl mások adataira, hanem mindenütt a saját kutatásaival veti egybe az elődeinél találtakat. E fejezetek során az előbbiben már röviden érintett azon feldolgozások is újra s ezúttal részletesebben szóba kerülnek, a melyeket a G. R. csoportjában csak az előleges teljes áttekintés kedvéért vett számba. Ilyenek e Violierben lévő francia, a Twine-féle angol, a Steinhöwel-féle német és a hollandi népkönyv-szövegek. Ez ismétlések ugyan elmaradhattak volna, de ennél, valamint a kissé zavaró sajtóhibák¹ nagyobb számánál egyéb kifogást alig emelhetünk a jeles munka ellen.

Azaz hogy egyet mégis. A szerző munkája számos lapján nagyon szépen beigazolja, hogy igazi philologushoz illő tárgyilagossággal tud elmerülni más korok szellemének a méltatásába; csak két helyütt feledkezik meg erről az elemi feltételről, a mely nélkül, a mint történelmi álláspontunk egyáltalán, úgy az irodalomtörténelmi is teljesen igazságtalan lesz. A 3. lapon, műve bevezetésében az antik Apollonius-rege keresztény átdolgozásáról szólva, egyik feladatául jelöli meg: »Dies zierliche antike Bild von den groben und dicken Übermalungen roher christlicher Hände nach Möglichkeiten zu befreien«. Itt valamivel kevesebb jelző is elég lett volna annak a jelzésére, hogy a korról-korra változó világnézetek keretében más-más a művészi szépről való felfogás is. Ugyanennek a türelmetlen »antik« szellemnek a hangját halljuk a 36. lapon is. (»Auch hier kommt zum Schluss der christliche Pferdefuss zum Vorschein.«) Szinte érthetetlen felförmedés annál az írónál, a ki másutt, mint pl. a spanyol Apollonius-románcz méltatásánál, igen szépen rá tud helyezkedni a keresztény

¹ Ezek közül csak egyet említek, minthogy nagyon is felöltő helyen, a tartalomjegyzékben van és könnyen megtévesztheti azokat, a kik esetleg majd Klebs-et kiírják. A XI. lapon fölül a 2. és 3. sorban *Violier des Romances* helyett *Violier des Histoires Romaines* olvasandó.

középkor erkölcsi alapjára, a melyről e csekély költői értékű műnek is meglátja a tagadhatatlan érdemeit.

A minek hiját az említetteken kívül még Klebs könyvében érezzük, azt ő maga is hiánynak ismeri és vallja is (328. l.), midőn az ófrancia próza-feldolgozásokat, a melyek még kiadatlanok, kizárni kénytelen vizsgálódása keretéből. Ezeket Singer is csak könyve folytatására halogatta, ezt pedig még mindig várjuk. Mint már ebből is látható, az immár tizenhét évszázad óta népszerű és csaknem az összes európai nyelveken, versben és prózában élő kalandos rege vándorlásának még e mindenkép dicséretes monographiája után is elég tennivaló marad annak egyes részleteit illetőleg. Mi ránk magyarokra is hárul e teendőkből valamicske; mert a mi Apollonius-históriánk, a melynek első ismert kiadása, az 1591. évi kolozsvári, bizonynyal nem a legelső,¹ még mindig várja a tüzetesb elemzést. Ennek ugyan aligha lesz egyéb eredménye, mint az, hogy ez a feldolgozás is a G. R. szövegén alapúl; a minek azonban a Singernél (i. h. 123—129. l.) róla olvashatók után is kívánatos még a teljes philologiai pontossággal való igazolása.

KATONA LAJOS.

¹ Szilády, RMKT. I. 340. l. idézi Bornemisza Péter egy különben is nagyon tanulságos feddő emlékezését e históriáról, a mely e szerint már 1578 előtt, a mikor a semptei prédikátor e szavai nyomtatva megjelentek, a nálunk népszerű regék közé tartozhatott. Aligha tévedünk, ha már ez alapon is régebnek tartjuk históriánkat annak 1591. évi kolozsvári kiadásánál. Nem lehetetlen azonban épenséggel az sem, hogy Bornemisza olyan régibb Apollonius-énekre czéloz, a melynek nyoma veszett.

